

Boros Lili

Kié a város?

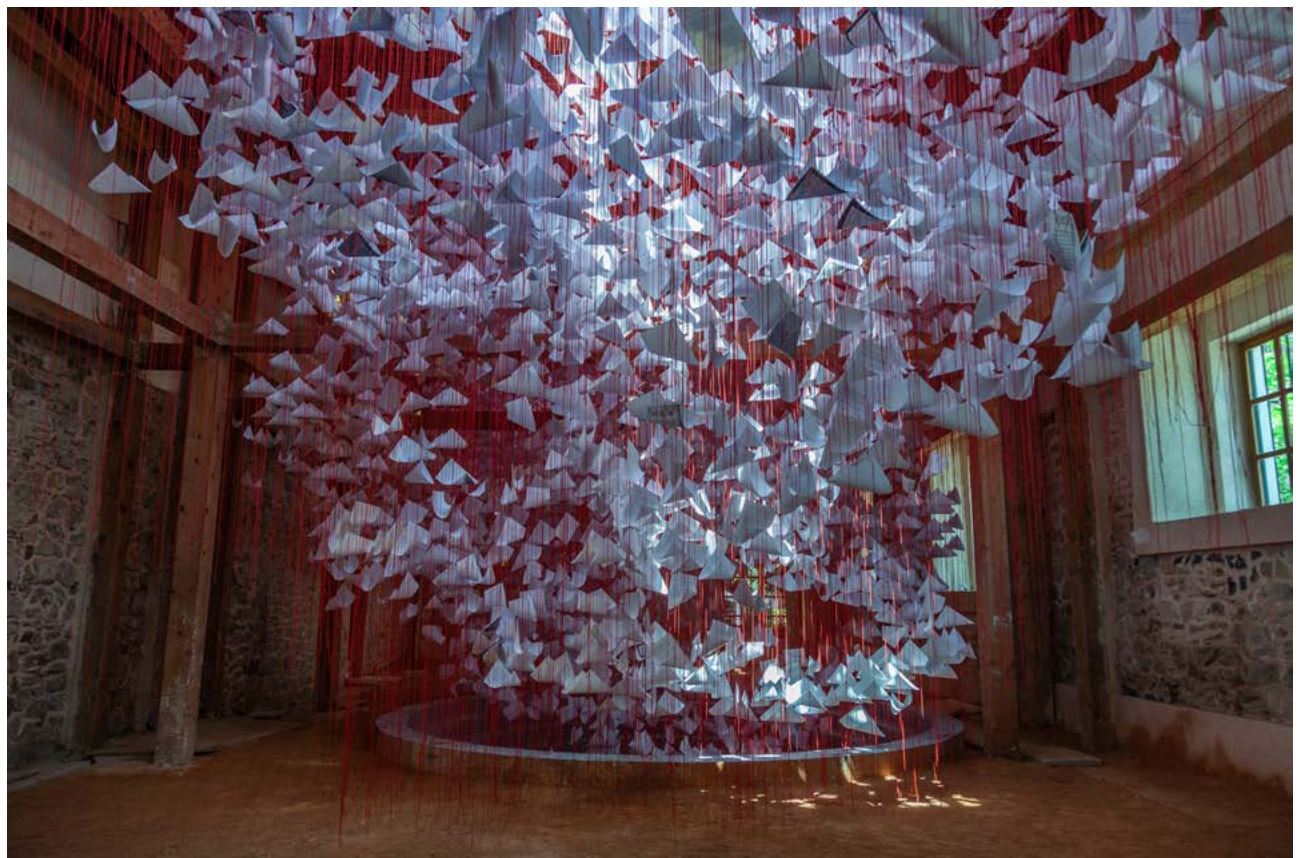
Manifesta 14

Pristina, Koszovó,
2022. VII. 22. – X. 30.

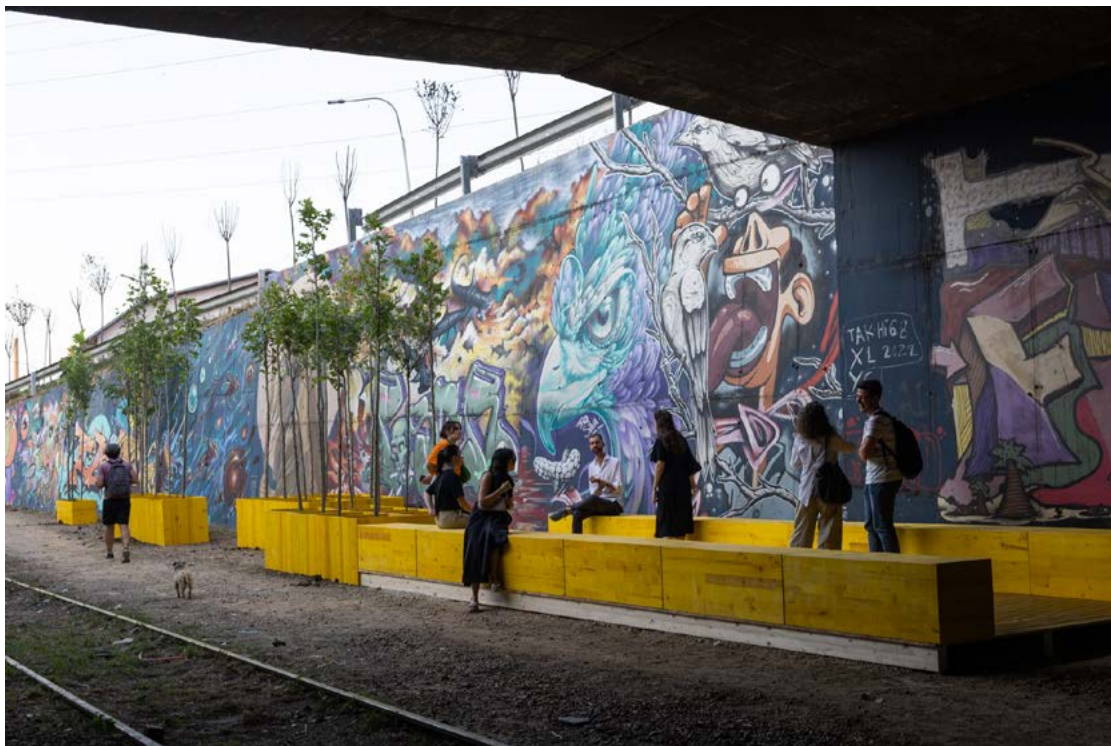
A Manifesta 2022-ben a művészeti világ fősodrából kieső országot, Európa egyik legfiatalabb fővárosát, Pristinát választotta helyszínéül. Egy olyan országot, melynek szuverenitását nem ismeri el a szomszédos Szerbia, és lakosai – vízumkötelességük miatt – nem utazhatnak szabadon Európában. A korábbi helyszínekre – Szentpétervárra, Zürichre, Palermóra, Marseilles-re – visszatekintve jól érzékelhető, hogy az európai biennálék közül leginkább a Manifesta az, ami a város szövetébe igyekszik beilleszkedni, és a globális problémákat az adott város történelméből, közösségeinek múltjából és jelenéből bontja ki. Ezért a Manifesta-látogatók valódi városi túrán vehetnek részt, amely nem az olcsó turista-látványosságokat, a város kommersz arcát mutatja meg, hanem éppen ellenkezőleg: belső összefüggésrendszerét, politikai, etnikai, kulturális és vallási kérdéseit, az egyenlőtlenséget, a heterogenitást hozza felszínre.

A Manifesta és a 14. pristinai kiadás ereje is abban rejlik, hogy képes a kurrens problémának érzékelt témák kifejezésére leginkább alkalmasnak tartott helyszíneket,

épületeket, közttereket kiválasztani. Céljuk azonban nem csupán egy-egy szimbolikus jelentőségű épület fókuszba helyezése (például az Andrija Mutnjakovic által 1982-ben tervezett Koszovói Nemzeti Könyvtár brutalista épülete), hanem egy olyan többszintű városi struktúra láthatóvá tétele, amely annak mélyrétegeibe enged betekintést a legkülönbözőbb helyszínekkel, például az egykori fürdő-épülettel, a Nagy Hammammal, a városképileg és városi identitás szempontjából jelentős Sport és Ifjúsági Palotával, nyomdával, kulcsmásolóval, romos szabadterei mozi-val stb. E helyszínek közös jellemzője a funkcióvesztés, illetve -keresés; Jugoszlávia felbomlása után a kapitalizmusra átszabott, de gyenge gazdasági lábakon álló ország kényszerhelyzeteit és küszködését érzékelik. A Sport és Ifjúsági Palota egy része parkolóként funkcionál, a Grand Hotelnek már csak néhány emelete működik szállodaként; konditerem, bár, kávézó, boltok próbálják benépesíteni az üresen kongó tereket. Off-helyszínek ezek, Pristina valósága, mellyel a kortárs művészet demokratikus és generatív viszonyt kíván létesíteni.



Chiharu SHIOTA: *Tell me your Story*, 2022
Fotó: Manifesta 14
Pristina, Majlinda Hoxha
HUNGART © 2022
→



Green Corridor,
2022
A CRA-Carlo
Ratti Associati
jóvoltából
Fotó: Manifesta
14 Prishtina, Ivan
Erofeev
←



*RomaMoMA
Library, 2022*
© RomaMoMA
Library
Fotó: Manifesta
14 Prishtina, Ivan
Erofeev
←

Kié a város? – teszi fel a kérdést a Manifesta igazgatója, Hedwig Fijen bevezetőjének címében,¹ és utal a Manifesta 1990-es évek elején megfogalmazott céljaira, Európa kulturális topográfiájának és változó szerkezetének vizsgálatára. A Manifesta először választotta helyszínül a Nyugat-Balkánt, olyan helyet, ahol kultúrák és identitások folyamatosan (újra)formálódnak. A jelen krízishelyzethez, az orosz-ukrán konfliktushoz és háborúhoz a biennálé alkotói Koszovó múltbéli eseményeivel szólnak hozzá és pozicionálják újra a Manifestát radikális változást eszközölve munkamódszerükben: a felülről jövő intervenciók helyett a helyi közösségekkel részvételen alapuló gyakorlatot valósítanak meg, és nagy számban vonják be a koszovói művészeket a kiállításokba.² A demokratikus működési forma felé való nyitás a helyiek aktív bevonását és a biennálé száznapos nyitvatartási ideje után is működő kezdeményezések életben tartását, egyfajta városi katalizátor szerepet jelent. A közvet-

len részvételen alapuló demokrácia (direct democracy) szemléletében a megbonthatatlanul egységes kortárs művészeti fókusz helyett részvételi, kollektív és közösség alapú programot valósítottak meg. Az idei nyár két másik csúcsművészeti rendezvényéhez, a documenta fifteenhez és a Berlin Biennáléhoz hasonlóan a kurátor vagy kurátori csoport – a Manifesta kurátorok helyett kreatív mediátorokat kért fel – újabb közösségeket, csoportokat hívott meg a program kialakítására. Pristinában az első számú kreatív mediátor az építészeti koncepció kidolgozásáért felelős torinói építészeti iroda, a CRA-Carlo Ratti Associati volt, akik az elvégzett kutatásokat az *Urban Vision* című kötetben összegezték.³

A 25 helyszínen megvalósuló kiállítás- és esemény-sorozat fő helyszíne a városközpontban álló Grand Hotel. Épületének hét szintjén *A dolgok nagy terve* (The Grand Scheme of Things) című tematikus kiállítás hét témát jár körbe: az átmenet, a migráció, a víz, a szeretet, az ökoló-

Seapussy Power
Galore - Abcession (If
you don't know, you
don't grow), 2021-22
© Mette Sterre
Fotó: Manifesta 14
Prishtina, Majlinda
Hoxha
→



gia, a főváros és a spekuláció kulcsszavak köré rendeződik a kiállított anyag. A spekuláció tematikus egységében található Ladik Katalin *Phonopoeticája* (1976) vagy Mette Sterre *Seapussy Power Galore - Abcession* (2021-22) víz alatti, mozgó tájképe. A szeretet szekcióban a Pristinában élő Driton Selmani nejlonzacskókra írt szerelmeslevelei (*Love Letters*, 2018) vagy Joseph Beuys *Kéz akciójára* (1968) is utaló kézfilm az albán Silvi Naçitól (*Actions that make my hands hurt*, 2019) a banálist és a drámai kötik össze.

A legnagyobb léptékű városi beavatkozás a *Zöld folyosó*. A gyalogosok számára kialakított sétány az 1936-ban megnyílt, Pristinát a szomszédaival összekötő vasútvonal városi szakaszán jött létre. A használaton kívüli vasúti sínpárra ülőalkalmatosságokat helyeztek, az útvonalat zöldítették, két Manifesta-helyszínt, a Téglagyárat és a Sport és Ifjúsági Palotát összekötötték, de ottlétemkor az árnyék nélküli, halódó fácskákkal szegélyezett, forgalmas betonút mellett sajnos senki sem használta a helyet. A másik nagyobb szabású városi intervenciót a funkcióját veszített ipari létesítményben, az imént említett Téglagyárban valósította meg a raumlaborberlin kollektíva a Centre for Eco-Urban Learning létrehozásával a megújuló gazdaságok és a városi tér új típusú használatának érdekében – a Pristinai Egyetem Építészeti Karával szoros együttműködésben. A Nemzeti Könyvtárban a RomaMoma Könyvtár bemutatójának részeként Farija Mehmeti és Daniel Baker, a Koszovói Nemzeti Galéria kiállításán pedig a kelet-közép-európai nőművészeket kutató Secondary Archive három órás hanginstallációval szerepelt. A Nagy Hammamban, az 1400-as években, ottomán uralkodók idősza alatt épült történelmi épületben a japán Chiharu Shiota *Mondd el a történeted* (2022)

című projektjében az emberi kapcsolatokat megjelenítő, vékony, vörös fonatra erősítette fel koszovóiak személyes történeteit. A Manifesta-helyszíntől, a Partizán áldozatok temetőjétől és az 1961-ben elkészült 2. világháborús emlékműtől nem messze az albán nők egyenjogúságának kérdéseit boncolgatja Alicja Rogalska egy magánlakásban. Mára már albán emlékhelyé vált az úgynevezett Hertica iskolaház, ugyanis a szerb elnyomás idején, amikor az albánoktól megtagadták az iskolai oktatást vagy az orvosi ellátást, Mehmet Aliu-Hertica ajánlotta fel lakóházát, hogy iskolának használják. Itt az ETEA csoport az egykori tanárokkal és résztvevőkkel készített interjúkat, melyeket installáció formájában mutatott be az elhagyott tantermekben *Iskola iskola nélkül* (2022) címmel.

A 14. Manifesta-kiadás bebizonyította, hogy a politikai és gazdasági változások idejében a képzőművészetnek – az elfogadás jegyében – a részvételiség és kollektivitás gyakorlatát kell támogatnia, egy olyan irányt, amely már bő 20 éve a nemzetközi színtér egyik fő – vitáktól sem mentes – irányát jelenti. Ennek a szemléletnek igazán nem a központi, tematikus kiállítás, hanem a város szövetébe beilleszkedő „külső” helyszínek újraalakítása és tematizálása felelt meg – egy olyan hálót helyezve így a városra, amely annak bonyolult rétegeit képes láthatóvá és érdekessé tenni.

1 Hedwig Fijen: Manifesta 14 Prishtina: Who Owns the City? In *Public After All: Manifesta 14 Prishtina. Urban vision*. Manifesta 14, Prishtina, 2022, 25-34.

2 Uo. 27.

3 *Public After All: Manifesta 14 Prishtina. Urban vision*. A Manifesta 12. palermói kiadásának tanulmánykötetete, a *Palermo Atlas* komplex urbanisztikai kutatás eredményeit foglalta magában a vallás, az etnikum, a földrajz, a kultúra és a politika metszéspontjain keresztül kirajzolódó, többretegű struktúrában. *Manifesta 12. Palermo Atlas*. A project by OMA - Ippolito Pestellini Laparelli. Foundation Manifesta 12 Palermo, International Foundation Manifesta and Humboldt Books, Palermo, 2018.